

Гуцало О. В.,

аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ДЕТАЛІ-АНТИПОДИ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧУДНИЙ ЕПІЗОД»

Анотація. У статті предметно окреслено характерні риси модернізму – одного із напрямів у літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX століття. Одним із найважливіших гасел модернізму була ідея служіння красі та відмова від суспільно-політичної ангажованості.

Визначено, що одним із найяскравіших представників української літератури цього періоду, справжнім живописцем слова був Володимир Винниченко. Новаторство його творчості виявляється у поєднанні діаметрально протилежних категорій: об'єктивного і суб'єктивного, символічного і конкретного.

Творчий доробок письменника високо поцінований та залишається об'єктом детального дослідження літературознавців, мистецтвознавців, психологів, філософів.

У статті розкрито дефініцію поняття «антипод» як художнього образу, який своїм змістом, поглядами, рисами характеру, моральними якостями контрастний і протилежний іншому. Зроблено спробу дослідити наявність деталей-антиподів у малій прозі Володимира Винниченка на основі оповідання «Чудний епізод» та виокремлено їх як окремі психологічні стани (особливе почуття), що є для персонажів джерелом щастя і критерієм розуміння прекрасного. Проаналізовано пари таких художніх образів, як сум-радість, потворність-краса.

Виокремлення автором цих філософських категорій та емоцій є не випадковим. Вони виникають за певних умов і дарують вразливим особистостям невідому раніше насолоду одкровення, осягнення нових істин, усвідомлення нових відчуттів. Сум в інтерпретації Володимира Винниченка теж красивий, вишуканий, наповнений філософськими роздумами про буття і сенс життя.

Окреслено межі моральних критеріїв, які задовольняють тільки героя-митця як людину, незвичайну за своєю суттю.

Унаслідок прискіпливого аналізу ми з'ясували, що в оповіданні «Чудний епізод» Володимир Винниченко змалював персонажів, життя яких підпорядковано певним правилам, критеріям, вимогам.

Ключові слова: мала проза, деталі-антиподи, нові форми оповіді, художні образи, емоція суму.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – на початку XX століття в українській літературі відбувся злам старих мистецьких традицій реалізму, зосереджених на зображенні рис і вчинків героїв залежно від соціальних проблем. Натомість з'являється новий потужний напрям – модернізм, який, орієнтуючись на кращі здобутки європейської літератури, прагне служити «мистецтву для мистецтва». Письменники випробовують нові форми оповіді, глибоко занурюючись у внутрішній світ персонажа та намагаючись абстрагуватися від реальності.

Одним із найяскравіших представників української літератури початку XX століття, справді модерним письменником,

новатором і живописцем слова можна з упевненістю назвати персону Володимира Винниченка. Оригінальність його творів – у поєднанні об'єктивного і суб'єктивного, символічного і конкретного. Поєднуючи у своїй творчості ці абсолютно різні категорії, Володимир Винниченко застосовує принцип дуальності людського існування. Творчий доробок письменника постійно був у колі інтересів як читачів, так і критиків, літературознавців. Серед найвідоміших є студія Івана Франка, який досить емоційно охарактеризував творчий темперамент прозаїка: «щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе у кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом» [1, с. 180].

Опрацювавши листування Сергія Єфремова та Володимира Винниченка [2], відгуки Миколи Зерова, ми можемо зазначити, що весь доробок митця (мала проза, драматичні твори, масштабні прозові твори, художні полотна) був предметом вивчення і критичної оцінки сучасників: «підтвердження цьому знайдемо у письмових свідченнях сучасників та авторських мемуарних текстах: щоденниках, епістолярії» [3, с. 182].

Якщо говорити про сучасних літературознавців, ми можемо зазначити, що дослідженню особливостей драматургії були присвячені праці Сергія Михиди («Конфлікт у драмах В. Винниченка: змістові доміанти і поетика») [4] і Тетяни Свірської «Особливості конфлікту драм В. Винниченка» [5]. Крім того, творчому доробку митця присвятили свої студії Віктор Гуменюк, Людмила Дем'янівська, Тетяна Маслянчук, Лариса Мороз, Володимир Панченко, Галина Сиваченко, Павло Федченко. Науковці висвітлили результати своїх багатовекторних і різнобічних шукань і продовжують вивчати та аналізувати творчість майстра слова, його мислення і світосприйняття.

Мета і завдання роботи. Попри широкомасштабні дослідження мегатексту геніального письменника українськими літературознавцями, на нашу думку, ще зарано говорити про її вичерпність. У цій статті ми спробуємо окреслити наявність антиподів у малій прозі митця. Оскільки поза межами дослідницьких інтересів донині залишається оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» (1910), ми ставимо собі за мету виявлення деталей-антиподів у тексті вищезазначеного твору.

Виклад основного матеріалу. Триумфальний прихід Володимира Винниченка в українську літературу відбувся «після виходу першого ж оповідання «Краса і сила». Його творчість була помічена і відзначена Іваном Франком та Лесею Українкою. Іван Франко писав, що серед млявої, малосилої, ординарної генерації сучасних українських письменників «раптом виринуло щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту». А Леся Українка відгукувалася так: «Тільки талант може створити ці живі фігури, ці природні діалоги й, особливо, цю широку яскраву картину ярмарку, на тлі якого відбуваються дії героїв» [6].

Своєрідним маркером творчого стилю Володимира Винниченка є зображення антиподів у художніх творах. Ми зупинимося на аналізі лише деяких із цих художніх образів: сум – радість, потворність – краса.

У літературознавчому словнику-довіднику знайдемо зміст зазначеного поняття: «антипод (грец. antipodes – протилежний) – це художній образ, який своїм змістом, поглядами, рисами характеру, моральними якостями є контрастним, протилежним іншому» [7, с. 45].

Оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» вперше опубліковано у журналі «Літературно-науковий вісник» у 1910 році. Аналізуючи листування письменника з українським істориком, громадським і політичним діячем Михайлом Грушевським від 5 листопада 1909 року, ми знаходимо свідчення про те, що у зазначеного оповідання могла бути інша назва: «Ваше оповідання («Чудна пригода») може пройти іглинні вуха цензури, отже, піде, хоч і з деякими невеличкими пропусками» [8, с. 471].

На думку Володимира Панченка, «увага Винниченка до «чудних» метаморфоз свідчить, що парадоксальність була фундаментальною рисою цього письменника» [9, с. 234].

В основі сюжету оповідання «Чудний епізод» – випадкове знайомство із жінкою, яке змушує головного героя замислитися над пошуком відповідей на питання, що пригнічують душу: «Чого сумно стискається серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки і ридати гарячими сльозами? Чому? А чому в тих сльозах і ніжність є, і радість, і журба, і безнадійність?» [10, с. 384].

У цитованих рядках ми помічаємо образи, що передають емоції: сум, радість, журбу, зневіру. Сум, немов ще один герой твору, знайомить оповідача з коханою жінкою: «Мене з Наталею познайомив сум» [10, с. 384]. Психологи стверджують, що емоція суму виникає за відсутності задоволення, нестачі чогось у житті, часто супроводжується відчуттям спустошеності, несприятливості, жалості до себе. Підтвердимо ці факти цитатами із твору. Красуня Наталія не приховує своїх меркантильних інтересів: «Мені надокучили твої дурнуваті мрії. Так, надокучили! О, це я тобі щиро говорю. Я – не свята... К чорту! Давай мені грошей, а не пісень. Грошей! Розумієш?» [10, с. 385].

Краса героїні «веде боротьбу» із буденністю її душі, вимаганням грошей, доказами, що вона не свята. Стосунки героя з повією – це не помста Наталі, це кілька хвилин поруч із постаттю, «від якої у нас жалісно і з гидливим страхом стискувалось серце», доводить той факт, що її «лице цілком відповідало тому, що було мені у грудях» [10, с. 165].

Почувши такі відверті слова, морально виснажений головний герой залишає домівку: «Я їй нічого більше не сказав. Я навіть плащ не взяв із собою і мовчки вийшов з хати» [10, с. 385]. Блукаючи вулицями, він зустрічає огидну повію: «... таке страшне лице, що мені аж ноги ослабли. Якесь надзвичайно бліде, з вимученими очима, підведеними, як звичайно у всіх проститутток, із намальованими губами, але такого рисунку, який може бути тільки в мертвяка» [10, с. 386].

Потворність як одна з естетичних категорій із давніх-давен привертала увагу філософів, митців. Український поет, філософ, педагог Григорій Сковорода розробив вчення про внутрішнє та зовнішнє начала. «Внутрішнім світом у людини є душа, зовнішнім — тіло. Внутрішнє начало Веселітя — це Бог, зовнішнє — видимий світ» [11, с. 201]. Згідно із цією тео-

рією «душа, яка є внутрішньою натурою людини, спонукає робити красиві вчинки і створювати красу відносин. Ця внутрішня краса просвітлює красу тіла, яка без неї не є справжньою» [12, с. 137].

Володимир Винниченко не дає імені цій героїні, оскільки воно б виконувало лише номінативну функцію. Важливішим є те, як називає її оповідач: постать – істота – створіння – привид – вона – мара – жінка – художник. У цій градації ми вбачаємо підвищення значущості незнайомки у житті персонажа.

Жінка запрошує героя-оповідача до свого помешкання. «Жила вона на шостому поверсі, в мансарді, в маленькій кімнаті, в якій одна стіна з вікнами була зрізана до половини, і на ній лежала покрівля. Один куток був запнутий якимсь сірим покривалом, в другому ліжко стояло, широке, спокійне» [10, с. 388].

Багатогранність особистості Володимира Винниченка визначалась у реалізації творчих інтенцій не лише у літературі, але і в живописі та скульптурі. Тому досить часто героями його творів стають митці. Головний герой Винниченкового оповідання «Чудний епізод» – художник, його випадкова знайома – скульптор. Задля заробітку вночі вона стає проституткою.

Ми не можемо говорити про низький рівень її моральності, адже в її кімнаті «на стінах висіло багато гравюр. Це були знімки переважно із класичних речей. Багато роденівських» [10, с. 388]. Автор згадує у творі ім'я французького скульптора Огюста Родена. Кожна його робота була епатажною, оскільки суперечила загальноприйнятим канонам класичної скульптури відтворення краси. Відомо, що фігура «Чоловік зі зламаним носом» стала уособленням фізичної потворності, але її автор прагнув передати індивідуальність через нестандартність.

Випадково зачепивши та зірвавши простирadlo, оповідач бачить перед собою незавершену скульптуру: «Це була надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвати очей. Це було щось вражаюче, щось несподівано дивно-приваблююче, жакливе й разом з тим повне якоїсь таємної туги, солодкої, смокчучої, якоїсь тихої печалі» [10, с. 390]. Чоловік надзвичайно вражений побаченим і схожістю жакливої скульптури із його красивою коханою: «Мене раптом немов ударило в мозок. Яка схожість з Наталею! Я схопився зі стільця і розгублено став дивитися на ідіотську роботу. Що за дурниця! В чому? Де? Що за нісенітниця?!» [10, с. 391]. Зустріч і спілкування кардинально змінили думки та настрої головного героя, відкривши таємницю: «У кожній людині є краса й огида. У різних формах... Тільки іноді краса так захована, що не видно. Або огида ховається за красою...» [10, с. 392]. Оскільки краса і сила фігурують у багатьох творах письменника, ці явища є ключовими у розумінні щастя окремими персонажами, оскільки «особисте щастя може бути тільки у сильних людей, які розуміють закони життя і гідні самі їх творити» [13, с. 8].

Таким чином, радість, антипод суму, повертається у життя чоловіка: «Я справді тепер розумів, чому навіть у найчистіші хвилини раювання з Наталіною красою моє серце стискувалось невідомим тужним сумом, чого хотілось оплакувати когось чи щось гарячими сльозами і чого в тих сльозах і ніжність була, і радість, і журба, і безнадійність» [10, с. 394]. Ошелешений чоловік порівнює скульптуру з Наталею і, як не сумно це зазначати, зробив він це з великою охотою, але таке порівняння є неминучим: сум виконує ще і розрізнявальну функцію, допомагає ідентифікувати схожих людей. Мисткиня відкриває ще одну таємницю: горе – рід некраси, тому негарні такі нещас-

ліві. Горе Наталі, її нещастя полягає в тому, що вона не може дорівнятися до краси мистецтва, а наближення до моменту викриття таємниці знову пробуджує сум.

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що герої оповідання Володимира Винниченка «Чудний епізод» вимагають особливих умов життя, і саме життя має відповідати встановленим правилам, критеріям, вимогам.

Предметно опрацювавши текст твору, можна зазначити авторське виокремлення суму і краси як особливого психологічного стану – це почуття незрозумілої, непояснювальної туги, печалі, ритуал суму-катарсису. Такий стан дарує вразливим особистостям не відому/не знану раніше насолоду одкровення, осягнення нових істин, усвідомлення нових відчуттів. Сум як стан не з'являється випадково, йому потрібні відповідні умови, які є індивідуальними і можуть задовольнити тільки героя-митця, людину, незвичайну за своєю суттю. Крім того, Винниченковий герой усвідомлює, що переживає ці почуття тільки один раз.

Але не тільки потворність може викликати сум, але і краса: сум в інтерпретації письменника теж красивий, вишуканий, він наповнений філософськими роздумами про буття, сенс життя.

На нашу думку, оповідання «Чудний епізод» є благодатним підґрунтям для дослідників творчості Володимира Винниченка.

Література:

1. Франко І. Я. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 томах. Ред. Д. І. Сапіга. Львів : Каменяр, 2002. 432 с.
2. ЦДАВО України. Ф. 1823. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 267–267зв.
3. Михіда С. П. «Психосоматичні маркери поезики (на матеріалі мегатексту В. Винниченка). *Наукові записки*. Серія: Філол. науки (літературознавство, мовознавство). 2010. № 92. С. 181–188.
4. Михіда С. П. Конфлікт у драмах В. Винниченка: змістові домінанти і поезика : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1995. 187 с.
5. Свірська Ю. А. Особливості конфлікту драм В. Винниченка. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Т. 1, № 12. С. 146–149.
6. Місце творчості В. Винниченка в українському літературному процесі. URL: <https://ukr.school-essay.ru/misce-tvorchosti-v-vinnichenka-v-ukrayinskomu-literaturnomu-procesi/> (дата звернення: 21.11.2021).
7. Літературознавчий словник-довідник. Ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : Акад., 2007. 752 с.
8. Миронець Н. І. Листування Володимира Винниченка з Михайлом Грушевським (1908–1928). *Український археографічний щорічник*. 2013. № 18. С. 449–513.
9. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 р.р. в європейському літературному контексті. Кіровоград, 1998. 272 с.

10. Винниченко В. Щось більше за нас. Мала проза. 1909–1929. Упоряд. С. Гальченко. Харків : Фоліо, 2020. 635 с.
11. Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н., Крилова С. А. Історія філософії: проблема людини : Навч. посіб. зі слов. Ред. Н. В. Хамітов. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
12. Крилова С. А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу : монографія. Київ : КНТ, 2019. 563 с.
13. Свенцицький І. С. Винниченко: спроба літературної характеристики. Львів, 1920. 44 с.

Gutsalo O. Details-antipodes in Volodymyr Vynnychenko's story «The wonderful episode»

Summary. The article outlines the characteristic features of modernism, which is one of the trends in literature and art of the late nineteenth – early twentieth century. One of the most important mottoes of modernism was the idea of serving beauty and the rejection of socio-political commitment.

It is determined that one of the brightest representatives of Ukrainian literature of this period and a true painter of the word was Volodymyr Vynnychenko. The innovation of his work is manifested in a combination of diametrically opposed categories: objective and subjective, symbolic and concrete.

The creative work of the writer is highly valued and remains the subject of detailed research by literary critics, art critics, psychologists and philosophers.

The article reveals the definition of the concept of antipodes as an artistic image, which in its content, views, character traits, moral qualities is contrasting, opposite to others. An attempt is made to investigate the presence of antipodes in the short prose of Volodymyr Vynnychenko based on the story «The wonderful episode» and singled them out as a separate psychological state (special feeling), which is a source of happiness and criteria for understanding the beautiful. Pairs of such artistic images as sadness-joy, ugliness-beauty are analyzed.

The author's separation of these philosophical categories and emotions is not accidental. They arise under certain conditions and give the previously unknown pleasure of revelation, comprehension of new truths, awareness of new sensations to the vulnerable individuals. Sadness in Volodymyr Vynnychenko's interpretation is also beautiful, refined, it is filled with philosophical reflections on life, the meaning of life.

The borders of moral criteria are outlined, which satisfy only the hero-artist as a person who is unusual in nature.

As a result of meticulous analysis, we found out that in the story «The wonderful episode» Volodymyr Vynnychenko portrayed characters whose life's is subordinated to certain rules, criteria, requirements.

Key words: short prose, details-antipodes, new forms of narrative, artistic images, emotion sadness.